

НАЦИОНАЛНА СПОРТНА АКАДЕМИЯ „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“

КАТЕДРА „МЕНИДЖМЪНТ И ИСТОРИЯ НА СПОРТА“

КЕМАЛ АРАС

**РАЗВИТИЕ НА ТРАДИЦИОННИТЕ СПОРТОВЕ В ОСМАНСКАТА
ИМПЕРИЯ**

АВТОРЕФЕРАТ

СОФИЯ, 2017

НАЦИОНАЛНА СПОРТНА АКАДЕМИЯ

„ВАСИЛ ЛЕВСКИ“

КАТЕДРА „МЕНИДЖМЪНТ И ИСТОРИЯ НА СПОРТА“

КЕМАЛ АРАС

**РАЗВИТИЕ НА ТРАДИЦИОННИТЕ СПОРТОВЕ В ОСМАНСКАТА
ИМПЕРИЯ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за придобиване на образователната и научна степен
„Доктор“ по научната специалност „Теория и методика на физическото
възпитание и спортната тренировка (вкл. Методика на лечебната физкултура)
в професионално направление 7.6. Спорт

Научен ръководител:

Проф. Лозан Митев, доктор

Официални рецензенти:

София, 2017

Дисертационният труд е обсъден и насрочен за защита от разширен състав на научния колегиум на катедра „Мениджмънт и история на спорта“ на Национална спортна академия „Васил Левски“.

Дисертационният труд съдържа текст в обем 140 стандартни страници, Библиографската справка включва 198 литературни източника и 6 енциклопедии, 2 интернет страници и 32 османски архивни документа.

Защитата на дисертационния труд е насрочена за 20.06.2017 г. от 15:00 часа в Зала А3 на НСА „Васил Левски“, Студентски град, София.

Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в библиотеката на НСА „Васил Левски“.

УВОД

Спортът в развитието на една нация се ражда и развива като част от нейната култура и начин на живот. С времето, той се превръща в набор от материални и духовни ценности, които определят един народ като такъв и го съпътстват по протежение на цялата му история. Именно тези качества на спорта го превръщат в достоверен източник в изследването на историческото развитие на народите. В потвърждение на това служат обществената и държавната ангажираност към развитието му през вековете. Както ще бъде разгледано по-късно, изключение не правят Османската държава и народите, живеещи в нейните граници, които полагат големи усилия за да поддържат, защитят и развият традиционните културни елементи. С развитието на обществата, като отразител на техните бит и култура, се развива и спортът, като много традиции започват да се изменят, а някои напълно изчезват, а липсата на писмени сведения води до тяхната необратима загуба (Türkmen vd., 1999: 275).

Наред с успехите в областта на икономиката, политиката, военното дело, здравеопазването и др., спортните успехи също са един от важните показатели, които определят силата, възможностите, капацитета и перспективите на една нация. Спортът, който има голямо социално и културно влияние върху масите, има своите дълбоки корени и при тюрките. Те са отдавали голямо значение на физическото възпитание и спорта, било то при справянето с природата и нейните особености или при битките с враговете. Този вид дейности са били толкова важни и значими колкото и административни норми приемани на общи племенни събрания, раждане, именуване на бебета, различни ритуали, бракуване, траур. Те са били неизменна част от тюркската култура и са

изпълнявали различни военни, социални, политически и административни роли (Öngel,2001:72- Kafesoğlu,1987:288).

В Османската империя се срещат различни спортни дейности, приспособявани спрямо географските и климатични особености на територията на всички тюркски държави от Великата хунска държава (Империята Хунну) до Османската държава. Тюрките са развили спортни занимания спрямо условията им на живот като борба, лов, стрелба, езда, борба с мечове, стрелба с лък, маратони¹, скокове, вдигане на тежести, жонглиране, хвърляне на боздугани, джирит², гьокбьорю³, тепюк (футбол), томак⁴, ски и други.(Güven,1999:7-Baykar,2009:236- Ayağ,1983:11)

До XIX век повечето от османските султани се занимават с тези спортове или лично, или са подкрепяли практикуващите ги (Ekşi, 2011) с различни средства.(Karhama,1995:43). Макар спортът да преживява голямо развитие и да придобива идентичността на професионално занимание в световен мащаб в края на XIX век, заради различни политически, икономически, военни и социални проблеми в същия период, Османската империя не обръща достатъчно внимание на спортните дейности и физическото възпитание, като в резултат на което спортът изостава. Съответно спортното наследство на Турската република остава необогатено, далеч от съвременното развитие и лишено от научна постановка (Ünver,2004:167).

¹ Yaуа koşu- вид маратони (бягания) в Османската империя, които са се организирали по време на различни мероприятия в султанския дворец. Определяли са се разстоянието и правилата и всеки, който е желаел е можел да участва с каквито дрехи пожелае.

² Cirit- джирит или още чавган е вид традиционен турски конен спорт, в който целта е да се улучи противноковия отбор с дървени копия и така се печелят точки.

³ Gökboğrü- вид древен тюрски конен спорт, практикуван изключително много сред тюркмените, киргизите и казахите. Целта е ездачът да вземе кожа на козел от земята, докато е върху коня. След това другите участници в играта трябва да му я вземат и да се опитат да съборят на земята ездачът, в когото е кожата.

⁴ Томак- вид османско (турско) бойно изкуство, които се практикува с помощта на платнена топка завързана на въже (томак).

При изследването на съвременния спорт с обществени измерения, разграничаването „традиционни спортове- спортове”, е явление, което е типично както за Турция, така и за много други страни. Основите на това разграничаване се коренят в обществените промени в западните страни, като в последствие постепенно се повлияват и източните страни.

По този начин традиционните за отделните народи спортни игри започват да се променят като организация и правила като в същия момент те придобиват и нов смисъл в обществото, поводите за спортни игри, поведението на публиката, начинът на организация също коренно се изменят. Спортът става все по-отворен за всички. Тази комерсиализация обхваща и спортът в турското общество. Спортът излиза от рамките на ритуал и постепенно придобива съвременния си вид, в който спортната игра е начин за популяризиране и утвърждаване авторитета на нацията. За целите на участието в международни състезания, под действието на икономически фактори, интереса на медиите, традиционните игри се модифицират спрямо световно утвърдените правила на игрите, като в турското общество те все по-рядко започват да се срещат в традиционния си вид.(Akkurt,2008)

Това, което прави традиционни спортове традиционни, без промени от началото на тяхното съществуване до този момент, запазвайки тяхната автентичност, е поддържането на техните характеристики от времето, в което са се практикували активно. Под действието на политически, икономически и обществени причини започва тяхната трансформация. Настоящият дисертационен труд разглежда развитието на традиционните спортове сред турското общество в Османската империя в техния оригинален вид и тяхното развитие до времето на разпадането на империята.

Хипотеза

Въз основа на направения литературен обзор и проучване на теоретическите постановки свързани със значението на народните обичаи и традиционните форми на спортни изяви, се утвърждава като **работна хипотеза** *идеята, че в тюркската народностна култура състезателността има голямо културно, възпитателно и политическо значение като елемент от живота на османското общество. Тази култура навлиза в противоречия със съвременните форми на развитие на спорта от англосаксонски тип, което в условията на новото време налага специализирани мерки за нейното опазване като част от идентичността на турското общество.*

ЦЕЛ, ЗАДАЧИ, МЕТОДИКА И ОРГАНИЗАЦИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Цел на изследването

Настоящият дисертационен труд си поставя за цел да бъде направено изследване на функциите, организацията и военното, политическо, социално и обществено значение спортните дейности и игри, традиционно практикувани и/или покровителствани от управляващата класа в Османската империя в различните периоди на нейното развитие.

Задачи на изследването

От целта произтичат и основните задачи на изследването:

1. Да се проучи разнообразието от форми, организация и методи за провеждане на състезателни прояви в Османската империя от нейното създаване до създаването на модерната турска държава.
2. Да се анализират социалните, политически, икономически и културни функции на състезанията в Османската империя.
3. Да се представи историческото развитие и еволюция на народните спортове в Османската империя

Обхват на изследването

Настоящото изследване, озаглавено като „Развитие на традиционните спортове в Османската империя” цели да проучи периода на развитие на спортовете в Османската държава, промените, които са настъпили в тях и начина им на практикуване от турското население.

Изхождайки от общата концепция за дефиниция на традиционните спортове, а именно, че традиционните спортове са тясно свързани с конкретни етнически или фолклорни култури (етнически или фолклорни спортове), най-вече със състезателен характер с физическа игра и игроподобни елементи с ограничени или никакви професионални варианти, с по-скоро обреден характер, настоящото изследване се фокусира само върху традиционните спортове, практикувани от турското население в Османската империя, без да се проучват поотделно народните спортове и състезания, практикувани от останалите народи, включени в състава на Империята.

Макар повечето от спортистите по време на Османската империя са били турци-мюсюлмани, сред практикуващите традиционните спортове е известно, че е имало и албанци, абхазци, черкези, бошнаци, българи, хървати, грузинци и др., а османските падишаси са могли да привлекат спортисти от съседните страни като им предоставят високи заплати (Kahraman, 1995: 628-629). Въпреки етническата принадлежност на спортуващите, разглежданите по-долу спортове се приемат като традиционни за турския етнически етнос.

Тъй като много от приетите за традиционни спортове в Османската империя са били практикувани и в много части на Близкия и Далечния изток, централна Азия, сред китайското и монголското население, друг критерий, който приемаме за определянето на даден спорт като традиционен за Османската империя е това той да бъде покровителстван от султана, да се практикува в рамките на двореца и за него да бъде известна определена степен на институционализация и организация (организации за обучение и трениране на спорта, определен церемониал и традиции в организацията на състезанията).

В подкрепа на избора на този критерий можем да приведем и самото определение на думата „османлия“ според Шоу (Shaw, 1963) – османлиите са

членове на управляващата/господстващата класа или каста в Османската империя.

В традиционното османско общество, за да бъде приет даден индивид в тази класа, той следва да отговаря на три условия (Стаменов, 2011):

1. Да декларира верността си към султана и неговата държава и да е готов да посвети живота си на негова служба.
2. Да приеме и изповядва исляма.
3. Да знае и практикува установена сложна система от обичаи, начини на държание („османски начин на живот“) или код на поведение.

Както става ясно от изброените изисквания, не е налично условие за етническата принадлежност на отделния индивид. Ето защо под османски спортове предимно разглеждаме тези, практикувани от „османлиите“, в двореца или такива, покровителствани и практикувани от султана и управляващата класа. Както по-горе бе разяснено, предвид това, че основателите на Османската империя са от тюркски произход, с цел запазване на традициите и обичаите, спортовете, които по-долу ще разгледаме са предимно тюркски спортове и такива, практикувани от турското население на империята. Там, където имаме данни за това, ще включваме и информация за практикуването на „османските спортове“ сред раята⁵.

⁵ Рая (re'aya)- хората, които не принадлежат на управляващата класа или не изпълняват което и да е от трите условия, за да принадлежат към нея.(Shaw, 1963)

Организация и методика на изследването

➤ Подготовка и провеждане на изследването

Изследването е проведено в продължение на 4 години изследователска работа, която е разпределена в три етапа. Първият етап обхваща проучвания на литературни източници, теоретически постановки, емпиричния изследвания по проблема за народните обичаи и др.

Вторият период на изследването е свързан с изготвянето на методологическа база свързана с подбор на показателите за анализ и инструментариум за събиране на сведения по темата. Към този период се определят и дейностите свързани със събиране на историческа информация – документи, анкетиране и др.

Третият период е свързан с обработка на събраната информация от източниците съобразно определените показатели за анализ, критичен преглед на събраните сведения и верификация на изследователската хипотеза.

Четвъртият период е свързан с разработката на труда.

➤ Организация на изследователската работа

Изследователската работа обхваща проучвателска работа в държавните архиви на Турция – Истанбул, проучвания в националната библиотека и регионалните библиотеки – град Карс, Анкара, Истанбул.,

Направени са записи на различни видове традиционни състезания с цел провеждане на сравнителни анализи за изясняване на тяхното съдържание и функции.

Използваните източници включват 198 научни изследвания, дисертационни трудове, и публикации по темата на турски, български и английски езици, 2 интернет страници, 6 енциклопедии и 32 Османски архивни документа.

В изложението на дисертационния труд като доказателствени материали са използвани източници на турския фолклор- народни песни, разкази и притчи и Османски творби, посочени в показалец, както следва:

Използвани са и 32 документа, които се съхраняват в османския архив към Министерски съвет на Р Турция, намиращи се в гр. Истанбул, като архивните документи обхващат периода от 1196 до 1328 година.

Бе направен и преглед на някои музикални и литературни творби от времето на Османската империя, които също могат да бъдат разглеждани като носители на информация за значението и организацията на спортните мероприятия, а именно:

➤ **Методика на изследванията**

За осъществяване на проучването са използвани следните изследователски методи:

- Проучване на литературни източници;
- Издирване на исторически извори (документи);
- Сравнителен анализ на документалните източници;
- Историческа реконструкция и описание.

➤ **Показатели за анализ**

Като показатели за анализ се приемат следните:

- Същност на състезателния елемент в традиционния спорт;
- Организация на състезанията;
- Място и време на провеждане;
- Награди;
- Социална категория, участваща в състезанията;
- Социално-културно значение на състезанията;
- Отношението на султаните към спорта.

Поради липсата на достатъчно исторически данни, целият комплекс от показатели за анализ не може да бъде приложен за всеки отделен спорт, който е разгледан в дисертацията, поради което в някои случаи, те се прилагат частично в зависимост от наличната информация.

ОСНОВНО СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Основната част на дисертационния труд (глава трета) се състои от **три части**: в първата се разглеждат формите на организация на традиционните османски спортни игри; втората част цели да изясни една обща задължителна характеристика на всички разглеждани традиционни спортове, а именно спортната етика и добродетели; третата част цели да проучи и анализира данните за отделните известни видове османски спортни игри по предварително избраните показатели за анализ.

ОРГАНИЗАЦИЯ НА СПОРТА В ОСМАНСКАТА ИМПЕРИЯ

Изследваните спортове при османците имат предимно характер на военни обучения, за физическа и психическа тренировка на войниците, а състезателната им същност се разкрива предимно в мирни времена по време на организирани различни шенлици (празненства). (Soyer, 2004: 209-225). Тренировките са се провеждали предимно в училища към Сарая (двореца), като за целите на обучението са се развивали съответните системи за преподаване, прилагане и сравнение на техники за съответния вид спорт. Обучението по всеки отделен спорт е провеждано по отделна програма, която е имала самостоятелна администрация и обособени терени за работа. Напредъка и успехите на участниците в обучението са били оценявани на база натрупани знания, положен труд и успешни прояви.

За организацията и статута на спорта в Османската империя можем да съдим от законите и ферманите, издадени за да регламентират спортните дейности и обучения. Наличието на закони предизвиква създаването и на регулаторни органи като спортния съд. Изготвеният по заповед на Великия везир Кара Мустафа Паша "Kanunname-i Rimat" (Закон за отличните стрелци)

със своите 19 члена, разделени в 9 глави, може да бъде приет като доказателство за сериозното отношение, което управлението на империята е имало към спортно-състезателните прояви.

Що се касае до институционализацията на спорта в Османската империя, са известни три типа организации- две (текета и вакъфи), които тренират и възпитават войници и спортисти- т.нар. „постоянни” и други, които се занимават с организацията на спортни състезания, наречени „временни”. (Turhan, 1969:239)

Институциите, предоставящи образование по спорт са били ограничени до военните образователни институции, дворцовите образователни институции и текетата, които предоставяли подготовка и образование на представители на населението, които не били част от военните или дворцовия елит.

➤ Текета (ложии)

Текетата, за които се смята, че са образовали народа, са били културни и религиозни центрове на религиозни ордени (тарикати), които са обучавали в принципите и традициите на дадения орден. Текетата, които са главните центрове на ислямския мистицизъм (суфизъм), са били вид училище или образователни институции, предназначени за народа, в които са се изучавали език, религия, изкуство, философия, спорт и др. (Bilge,1988:17-36).

Част от т.нар. текета са били сформирани единствено за целите на обучения по спорт (Soyer,2004:212). Въпреки че спортната специализация на текетата е предимно към борбата, в спортните занимания са били тренирани и други видове спорт (стрелба с лък, джирит, езда, хвърляне на боздугани и др.) (Soyer,2004:212).

В периодите на развитие на Османската империя, на всяко едно ново завоювано място, са се правели текета, с цел местните силни и здрави младежи да се развият като пехливани.). По местата, където не е имало достатъчен брой население, за да се изгради теке, спортистите са задоволявали нуждите си като са сформирали съюзи помежду си.

➤ Вакъфи (фондации)

Друг вид форма на институционализация и организация на спорта са вакъфите (другият вид "постоянни" организации).

Вакъфът представлява специфичен тип организация, на чело на която стои султана или представител на заможната или управляващата класа в обществото. В структурата на вакъфа членуват членове на Сарая, служители на империята и избрани членове на обществото. Днес работата на вакъфа може да бъде оприличена на дейността на съвременните фондации.

Ролята на вакъфите за развитието на османския спорт е съществена, що се касае до материалното осигуряване и посрещане на нуждите на спорта. Те са били организирани обикновено към спортните текета и служели основно като механизъм за финансиране на подготовката на спортисти и организацията на спортни събития.

➤ Агалък

Третият тип организация, подкрепяща спортното развитие е т.нар. „агалък“, който спада към т.нар. „временни“ организации, тъй като агалъкът се проявява в определен момент на годината- при организиране на конкретно спортно събитие и не е със статут на постоянно работещ модел на организация на спорта. Агата е заможен представител на обществото, който временно, за целите на организацията и провеждане на дадено спортно състезание взема под

опеката си спортист, като негов ангажимент е бил посрещането на нуждите му, както и организацията на самото състезание.

Освен тези три институции, съществува и т.нар. „джамбазхане”, в което се обучават, тренират и създават джамбази⁶ и хокабази⁷. Специфичното за този тип спортни училища е, че освен в спортно-военно обучение, учениците на джамбазхането са били обучавани и в етикета на поведение на двореца. (Akyüz, 1994: 137-163)

СПОРТНА ЕТИКА И ДОБРОДЕТЕЛИ

Спортът по време на османската империя не се отнася единствено до физическите възможности на спортистите, но при него има и друго измерение- спортът като възпитател на ценности и добродетели, които се реализират в спортната етика в османския период. Различните спортни съборове като Ермейданъ, Окмейданъ и Джирит мейданъ, са били местата, където в пълния смисъл на думата са се демонстрирали героизъм, смелост, честност, филантропия, достойнство и щедрост. (Güven, 2007: 267-268) В този смисъл, примерното поведение на спортиста изисква абсолютна дистанция от чувства като злоба, омраза и ненавист. Основната мотивация за спорт се приемала желанието за духовна, морална награда.

Демократичният принцип се приема като основен в османския спорт. Без значение от финансовия и социалния статус в обществото, всички спортисти в Османската империя са се третирали по един и същи начин, имали са едни и същи права и привилегии в качеството си на спортисти. Везирите и държавните глави, които били канени да участват като спортисти на спортни церемонии,

⁶ Джамбаз- част от авангардна кавалерийска част; факир, акробат.

⁷ Хокабаз- човек, който прави номера с ръцете си и е изключително ловък.

състезания и друг тип тържества, не били настанявани спрямо службата която изпълняват, а спрямо нивото и квалификацията им по спортния регистър.

Разбирането за спорта като игра, свързана с ценности и добродетели налага и изработването на специални правила, които забраняват хазарта в спортните игри и спортните състезания, за да не бъдат те опорочавани.

Спортистът не е бил просто състезател, но е служел и като пример за подражание в обществото. Неговото благородно и спортменско поведение изисквало от него да не се състезава за победа, а за чест. Тези спортисти, чието поведение нарушавало приетите етични стандарти били изключвани от състезанията и не могли да разчитат на подкрепата на обществото, тъй като зрителите също ценели високо спортната етика. Тези санкции понякога не само костват край на спортната кариера, а понякога дори неприемливото поведение завършва със смърт.

За пехливаните например, чертите на характера и здравето на тялото стоят над всичко. Ето защо, пехливаните никога не се появявали на места, които могат да развалят техните тела и етика. С висока лична дисциплина, те съхранявали честта и спортменството си, стоейки далеч от злоупотреби и лоши навици. Те били скромни и толерантни, не се възхвалявали от победите си и избягвали ласкателствата. Те пазели смелостта си, благочестието си и героизма си както на тепиха, така и извън него.

Благородството в спорта се допълва от традициите в Османската империя, спечелените блага често да бъдат дарявани за благотворителност, както от спортистите, така и от спортните организации.

Като източник на информация относно ценностите и приоритетите в спортната игра може да се счита регистъра на стрелците в Османската империя.

Това, което прави впечатление е, че в него фигурира информацията относно имената, спортното поведение и датата и мястото на смъртта му, но не и информацията относно спортните успехи и рекорди (Kahraman, 1995: 124). По този начин основен акцент по време на спортната игра става отношението към играта и поведението спрямо останалите състезатели.

ВИДОВЕ ТРАДИЦИОННИ ОСМАНСКИ СПОРТОВЕ

Борба

- **Произход:** тюркски, Централна Азия/ При основаването на Османската империя селджуките са сформират нова селджукска култура, която притежава елементи на централно азиатската тюркска култура, персийската култура ,с правилата на исляма.
- **Място и време на провеждане:** по шенлици, празници, сватби, сунети и др.; провеждат се на открито; в рамките на текетата; на обособени за борба места;
- **Основни функции:** за физическа и военна подготовка на местното население; за доказване на авторитет (Пехливанът- символ на благородство, сила, мъжество)
- **Организационна подготовка-** религиозни ритуали- обличане на киспет, молитва, споменаване на имената на пророците;
- **Състезателна подготовка-** в постоянните институции, налична йерархия- чирак, помощник-майстор и майстор;
- По време на Империята, спада към изкуствата (регистър на хората, занимаващи се с изкуства)

- **Състезателна същност-** Съревнование между двама души с помощта на различни хватки, чиято цел е да повалят противника по гръб.
- **Видове:** свободна (каракуджак); аба борба; мазни борби (ягль гюреш); кримско-тюркска борба; шалварени борби.
- **Награди:** коч, докуз (дрехи от 9 части), овце, рогат добитък, ниви, пригодни за сеитба, платове, килими, парични награди, пояс и др.

Ловджийство

- **Произход-** тюркски, централна Азия;
- **Място и време на провеждане-** по време на ловните сезони; султаните ловуват предимно в близост до столицата- местностите около Одрин, Къркларели, Ямбол, Пловдив, Чаталджа;
- **Основни функции-** За физическа подготовка; За психическа подготовка; За запазване на традициите; За утвърждаване на авторитет; За политически цели; За рекреативни цели.
- **Организационна подготовка-** Ловни аги; ловни райони; ловни маршрути; ловни закони.
- **Видове:** Хайка за всякакви животни с изключение на птици; Лов за грабливи птици.
- **Социална значимост-** сплотяване, възможност за контакт на раята със султана и приближените до него.
- **Награди:** На всеки член от ловния персонал и дори на селяните, се е давал бакшиш за донесено от лов живо или мъртво животно

Стрелба

- **Произход:** тюрски, лъкът и стрелата като символ на власт и могъщество. когато хаганът стои на трона си, той държи лък и стрела, а за да извика командирите си на война, изпраща лък и стрела.
- **Място и време на провеждане:** първоначално като част от военната подготовка, а в последствие при шенлици, церемонии и ритуали; Обучението се провежда в Ендерунската школа, текетата и талимханетата; Състезанията се провеждат на т.нар. окмейдани-тренировка, получаване на лиценз, отваряне на нов мензил (станция), подобряване на рекорд и издигане на нов обелиск, подобряване на личен рекорд и състезание;
- **Основни функции:** за военна подготовка, физическа подготовка, доказване на авторитет;
- **Видове:** стрелби на големи разстояния (хвърлеи); целене по мишена (пута); забиване на стрела с железен връх в стъблото на дърво или в табла, изработена от твърд материал (дарп вурмак)
- **Специфики:** необходимост от лиценз- малък и голям.
- **Награди:** предимно финансови.

Конни спортове

- **Произход-** тюрски, конете като особено важни животни, свързани с номадския начин на живот
- **Място и време на провеждане-** по шенлици, за забавление, за демонстриране на ловкост и умения; на специално обособени за спортовете места (атмейдани)
- **Видове състезания-** състезания по демонстриране на майсторство и качества; състезания по яздене на дълги разстояния; игри, които се играят върху кон (джирит);

- **Награди:** предимно финансови.

Игри на джирит

- **Място и време на провеждане-** третия ден на религиозните празници; при посещение на знатни гости; сюнети; шенлици; провеждане на атмейдани. селата, градовете, понякога между две села, друг път между младежи, на сватби, през пролетните месеци или на пазарите в групи, след като търговците продадели своята стока. (Şapolyo 1938:165-168). В джиритът, който се е играел сред населението, не е имало ясно обособени отбори по подобие на разделението в двореца. Османският джирит се играе на атмейдани
- **Основни функции-** за развитие на военни умения, за забавление;
- **Организационна подготовка-** уведомяване на джундибашията, подготовка на дворцовите отбори;
- **Състезателна същност-** играе се в два отбора като победата на даден отбор се определя на база събрани точки в играта. Името на играта идва от основното средство, с което се играе- вид дървено копие (джирит). С него противниците трябва да се улучат, като при всяко улучване се печелят точки. Точки се дават и отнемат при следните положения:
- Таблица 1 Точкуване при джирита

Действия, които носят точки		Точки
1	Стрелба по джиритчия в средата на игрището	6
2	Стрелба по джиритчия на мястото на шута	6
3	Залавяне на противника и борба	3
4	Съсичане на противника	3
5	Хвърляне на копието над спортиста	3
6	Хващане на копието на противника във въздуха	3
7	Хващане на копието на противника на мястото на шута	1

Действия, които отнемат точки		Точки
1	Хвърляне на копие по противника от близко разстояние	3
2	Частично удряне по коня на противника	3
3	Частично удряне по коня с копие	3

Действия, които отнемат точки		Точки
4	Удряне с коня по противника	1
5	Настъпване на страничната линия	1
6	Стреляне извън игрището	1
7	Неизползване на правото за хвърляне	1
8	Рано и двойно излизане	1
9	Падане от коня	3
10	Падане от коня (втори път)	3
11	Слизане от коня (без позволение)	1
12	Влизане на 3 или повече играчи в наказателното поле	1
13	Влизане в играта със скок	1
14	Преднамерено лобиране към опонента	1
15	Преднамерено хвърляне на копието на земята	1
16	Двойно излизане	1
17	Ранно излизане	1
18	Изпускане на копието	1
19	Нарушаване на наказателното поле	1

Кабак

- **Произход:** Централна Азия
- **Място и време на провеждане-** след загуби във война, природни катаклизми; при завоевателни походи; сунет; шенлици; сватбени празненства; на атмейдани; кабак мейдани; при завоевателни походи-на стана;
- **Основни функции-** за военна подготовка, за забавление, за повдигане военния дух; за демонстриране на силата на османските войни пред гости;
- **Състезателна същност:**
- *„Османците имат много успешна военна тактика за стрелба с лък, като докато яздят кон в галоп и се преструват, че бягат изведнъж се обръщат и стрелят по топка, разположена на върха на пилон. Често изпълняват този вид маневра като винаги печелят.“*
- Бусбек, посланик на Англия в Истанбул (1554-1562)

Поло/чевган

- **Произход:** Източна и централна Азия
- **Място и време на провеждане-** след загуби във война, природни катаклизми; при завоевателни походи; сюнет; шенлици; сватбени празненства; на атмейдани; кабак мейдани; при завоевателни походи-на стана;
- **Основни функции-** за военна подготовка, за забавление, за повдигане военния дух; за демонстриране на силата на османските войни пред гости;

Състезателна същност: В ръцете на ездачите е имало стик, с дължина около 1,3 метра, направен от дрян, чийто връх е бил заоблен или с формата на вила, с който се удряла хвърлената топка, или се използвал за взимането ѝ от земята. С помощта на този стик, играчите се опитвали да прекарат топката през врата, която представлявала два пилон, разположени на разстояние 5-6 метра един от друг. При игрите в двореца, вратата представлявала две мраморни колони. Спортът се практикувал отборно, като във всеки отбор е имало между 3 и 10 играчи (най-често 6). Топката се поставяла по средата на игрището.

- **Видове:** чекич и кепче.
- **Награди:** липсват данни

- **Произход:** централна Азия
- **Място и време на провеждане-** след загуби във война, природни катаклизми; при завоевателни походи; сюнет; шенлици; сватбени празненства; на атмейдани; кабак мейдани; при завоевателни походи-на стана;
- **Основни функции-** за военна подготовка.
- **Състезателна същност:**

Подобно на джирита, състезателят язди кон и докато конят е в движение, ездачът трябва да вземе от земята почистен от вътрешностите си козел или друго животно и без да бъде заловен от останалите играчи, да бяга до определена цел или да направи обиколка в полето.

- **Награди:** козел- спечелилите козела ездачи, го оставят в градината на най-богатия човек в областта, в която се намират, и очакват подаръци от него.

Хвърляне на копие (мъзрак)

- **Произход:** централна Азия; традиция, пренесена чрез селджуките;
- **Място и време на провеждане:** на кабак мейдана; на атмейдани;
- **Основни функции-** за военна подготовка, за забавление;
- **Организационна подготовка:** в рамките на двореца, след уведомяване на силахтяр агата от страна на султана, той сформира отборите.
- **Състезателна същност:** Конниците, които са използвали копието по време на война са се целели по дадена мишена като го хвърлят, докато конят е в движение.

▪ **Видове:** известни са два вида:

- един от играчите охранява пилон за кабак, а другият го атакува с цел да достигне до него. Играта се изпълнявала на кон, а състезателите били въоръжени с копие и щит. В края на играта и двете роти се поздравяват и заставайки по средата на полето се нареждат в редица по един, слизат от конете си, целуват земята и след като поздравят падишаха, се оттеглят от покоите му и чрез сияхтар агата получават възнаграждението си.
- Чрез игрите се пресъздавала сцена от бойното поле, за да бъдат впечатлени чуждестранните гости, след което се организирали и забавни и увеселителни неща. Играта се изпълнявала по аналогичен на гореописания начин, но с голям брой на участниците- 150-200 ездаци, разделени в две роти.

Матрак

- **Произход:** тюркски, централна Азия
- **Място и време на провеждане:** в двореца, по време на военни обучения и при празненства
- **Основни функции:** за целите на военното обучение и за забавление;
- **Същност на играта:** играе се с дървено копие (щека), която е покрита с кожа, чийто край е заоблен и носи името „матрак”. Играта се играе между двама противници, въоръжени с чимширена щека и кръгла възглавница, като целта е била да се удари главата на противника. Освен щеката и кръглата възглавница, която играела ролята на щит, играчите били оборудвани и с предпазна каска, уред за игра на томак, турски меч, предпазител за тяло, предпазители за ръце, предпазители за крака и слабини.

- **Видове:** Игра на матрак
 - a. Матрак щит
 - b. Двоен матрак
 - c. Щит, дървен меч
 - d. Меч
 - e. Игра на матрак върху кон
- 2. Игра на томак
- 3. Игра на дженк (османско бойно изкуство)
- 4. Защита за всички.
- **Награди:** липсват данни за видовете награди,

Игра на топка

- **Произход:** тюркско-монголски
- **Място и време на провеждане-** в покоите на султана, на площадките в двореца Топкапъ, след часовете в Ендерун, вечерно време като занимание за запълване на свободното време.
- **Основни функции-** забавление;
- **Организационна подготовка-** след информирание на силахтар агата, който събира отборите, а баш чавуш агата разпределял топките за двата отбора.
- **Състезателна същност:** два отбора взаимно си подават топки, направени от плъст. Има предварително определени правила за подаване на топките. За победен се счита играч, колмута е подадена топка по правилата, а той не я е уловил.
- **Награди:** няма данни за видовете награди

Вдигане на боздуган

Произход: Тюркски- вдигането на тежки боздугани и тяхното умело използване при тюрките е било символ на сила и героизъм.

Място и време на провеждане: без ограничения, при предизвикване;

Основни функции- демонстриране на физическа сила и мощ;

Организационна подготовка- не е известно да има такава;

Състезания- Спортните боздугани обикновено били направени от желязо, а теглото им било различно и се определяло спрямо силата на спортиста. Имало е и боздугани, чиито дръжки са от синджир, а главата е от мрамор. Добавяли са се и различни допълнителни тежести. Целта на състезанието е да се вдигне възможно най-тежкия боздуган. Рекордите **били отбелязвани с обелиски.**

СПОРТЪТ В ПОСЛЕДНИЯ ПЕРИОД НА ОСМАНСКАТА ИМПЕРИЯ

За Османската империя 19-ти век е известен като века на Танзимата (от арабски реорганизация). Периодът се свързва с множество промени в обществено-политическия живот в империята, което се реализира с приемането на редица закони и завършва с приемането на първата официална конституция на Османската империя(Ortaylı, 2007:91).. Въпреки намеренията на султан Абдул Меджит да модернизира страната, реалното приложение на реформите е последвано от окончателния ѝ разпад.

Предшественика на султан Абдул Меджит, султан Махмуд II, ликвидира еничарския корпус, с което голяма част от спортните организации, предназначени за физическата и техническата им подготовка стават излишни и биват закрити.

Периодът на модернизация не подминава и спортната сфера, в която започва навлизането на множество западни спортове- разкриват се гимнастически и футболни клубове, чрез които спортът става и по-близо до населението.

Според Ортайлъ (Ortaylı, 2009:141) *„През 19.век Османската империя изживява период на преход от традиционния модел на държава към модерния тип централизация. Тези, които ръководят реформите, свързани с този преход са били абсолютисти. Централизацията проличава най-ясно в армията, администрацията и други области.”*

Централизацията в административния смисъл на думата, ще стане причина за множество промени в образователната система и в спортните програми на империята. 1868 година е знакова по отношение на спорта, когато в султанското училище пристига френският преподавател М. Curel, който вкарва гимнастиката като задължителен предмет. По този начин, той отваря вратите на спорта на запад, като имплементира западни спортове в империята (Zelyurt, 2013:1466) Новата спортна вълна бързо залива империята, а спортът започва да се практикува за целите на здраве, забавление и състезание. Предназначените предимно за целите на военната подготовка традиционни спортове все по-рядко се практикуват.

В този период, системата на пехливанството, която се захранва именно от традициите, започва да се разхлабва. Реформите, свързани с централизацията в посттанзиматския период, както и периода на превръщане на Османската империя в светска държава, ще ограничат функциите на религиозните и спортните текета (Fişek, 1985:37). Това положение ще се превърне в началото на прехода на характера на спортния живот на османското общество от местен в национален, преход от традицията към модернизацията.

Спортните текета, т.е. символизиращите традицията спортни организации, не са съвременни (Kahraman, 1995:189-190) и нямат място в модерната османска държава. Крахът на империята и цялостната модернизация на провъзгласената през 1923 година турска република напълно заличава от спортното ежедневие традициите на османския спорт; западните течения, които в този момент повлияват значително социално-политическия и икономическия живот в страната не подминават и спортната сфера (Генч,2014). В последствие османските игри ще бъдат възстановени с цел запазване на културните традиции, ставащи все по-популярни с появата и разрастването на неоосманистката идея.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ, ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ

В заключение, можем да обобщим, че традиционните спортове, развивани и съхранявани по времето на Османската империя имат своето безспорно важно място в обществено-политическия и военния живот в империята. Започнали да се практикуват с целите за военно обучение и поддържане на физическа и техническа форма на еничарите, спахиите и останалите войници, те се превръщат в част от ежедневието на османците. Спортът, практикуван сред висшите класи и раята е служел за повдигане на духа, за сплотяване, отбелязване на важни житейски събития- сватба, раждане, сунет, откриване на училище, джамия, чешма и др. Функцията му за сплотяване на обществото се е реализирала чрез благотворителните Наред с това са се организирали и благотворителни спортни мероприятия като чрез спорт са се набирали средства за изграждането на джамии, болници, училища и гробища, които да посрещат нуждите на обществото. (Kahraman,1995:124-163, Kılıç,2001: 422-423, Yıldırım,1999: 43-58)

Гордостта от практикуваните спортове проличава от факта, че спортни прояви са се организирани при чуждестранни посещения, за да бъдат впечатлени чужденците и да бъде изявена ловкостта, силата и храбростта на Османската империя. Спортът има и политическо значение, което откриваме най-вече при организацията на ловни походи, чрез които управата е можела да слезе близо до населението, да чуе проблемите му или да използва лова за провеждане на преговори или решаване на държавни въпроси.

Значението, което държавата и обществото отдавали на спорта и спортните игри се потвърждава от издадените за спорта фермани и закони, водените регистри на спортистите, от институционализацията на спорта и разкриването на редица спортни текета и вакъфи, инвестициите, които държавата прави в изграждането на атмейдани, окмейдани, и други спортни площадки.

Освен ролята на спорта за обществено-политическия живот, можем да направим и някои заключения по общите характеристики, които проличават в отделните спортове, като:

- **Неписани правила** - забелязва се, че историческите извори съдържат бедна информация относно правилата на спортните игри. Правилата са били обучавани в спортните организации от шейховете и майсторите. Повече данни се откриват за етикета при организацията на игрите, но фактът, че правилата са били предавани устно представлява проблем в изследването им днес.
- **Възникване под въздействието на географски и климатични условия**- традиционните за османската империя спортове, в контекста, в който са разгледани в настоящата работа, представляват спортове, зародили се и практикувани от тюркските

народи. Тяхното възникване се свързва с географските особености и начина на живот на тюрките (напр. като номадски народ, за който конят е жизнено важно животно, преобладаващата част от разгледаните спортове се практикуват на кон. Прехраната на такъв народ зависи предимно от техните умения да ловуват, от където разбираме развитието на спортове като лова, стрелбата, мъзрака, лабута, хъшта и др. Бойният и завоевателен дух на тюрките се пренася и в техните спортни игри- джирит, кабак, вдигане на боздуган и др.)

- **Йерархичност в организацията на спорта-** за по-голямата част от спортовете има данни за налична йерархия в обучението и практикуването- шейх-майстор-чирак, наличие на звания като башпехливан, доганджъбашия, бостанджъбашия, шахинджибашия, окчубашия, джундибашия, токмакбашия, башталимханеджия, чакърджибашия и др.
- **Доминация на мъжете-** в разгледаните исторически извори не се откриват данни за жени в спортните организации;
- **Религиозна обвързаност на спорта-** макар данните за традиционните спортове да показват, че те са се зародили преди приемането на исляма, забелязваме, че в церемониала по изпълнение на спортни срещи религиозният елемент силно присъства (казва се молитва, игрите са "В името на Аллах", оръжията се произвеждат "В името на Аллах", "Аллах закриля спортистите и бойците", в спортните текета физическото обучение върви успоредно с религиозното). Тук следва да се има предвид, че от 1517 година, със завладяването на Мека и Медина от Султан

Селим II, Османската империя се превръща в халифат за целия ислямски свят.

- **В състезанията победителят обикновено се определя на базата на точки** или с ограничения във времето за игра, като то зависи от желанието на султана.
- **Победата** в спортна игра е начин за защитаване на честта, утвърждаване престижа и авторитета на спортиста.
- **Категоризиране на състезателите спрямо предишни успехи**, а не по физически показатели- като пример, в подкрепа на това заключение можем да направим препратка към изискванията за това да придобиеш правото да бъдеш стрелец или изискванията за влизане в дадена категория в пехливанството.
- **Наличие на спортна етика**- Както бе по-подробно разгледано по-горе, разбирането за спортист в Османската империя се свързва не само с носител на добри физически, технически и тактически качества. Той трябва да бъде човек с висока нравственост, човек, който умее да печели, следвайки правилата, уважавайки опонента си. За това може да се съди, както от описаните морални качества на спортистите, така и от правилата, които налагат непристойното и неспортсменско поведение да бъде наказвано, било то с отнемане на точки отстраняване от играта или прогонване от спортната общност.

ПРЕПОРЪКИ

В резултат на проведеното изследване и заключенията от него, могат да бъдат изведени следните препоръки, адресирани до изследователите, чиито научни интереси попадат в областта на спорта в Османската империя:

- Да бъдат изследвани спортовете, практикувани от простолюдието и различните народи в рамките на империята.

- За целите на улесняване изучаването на традиционните спортове, да бъде изработена класификация на традиционните османски спортове и турските традиционни спортове.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА

1. Aras, Kemal (2015) *Contribution of the wrestling sport lodges to the establishment of the Ottoman Empire*, Journal of the Institute of Social Sciences, Kafkas University, 203-209, DOI:10.9775/kausbed.2015.011
2. Арас, К. Димов, А. (2017) *Борбата сред тюркските племена, мястото на борбата е литературата, фолклора и традициите на Османската империя*, Спорт и наука, бр.3
3. Арас, К. (2017) *Традиционни спортове в Османската империя и традиционни османски спортове*, Спорт и наука, бр. 3